

Doktor Hâmit Zübeyr Koşay. *Türkiye Türk düğünleri üzerine mukayeseli malzeme*. Ankara 1944, XX - 361 sah., 140 resim.

Maarif Vekilliği Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürü Doktor Hâmit Zübeyr Koşay'ın hazırladığı bu eser Maarif Vekilliği tarafından yayınlandı. Bu kıymetli eserde Türkiye Düğünleri konusu üzerine muhtelif dergilerde yayınlanan, hususî ellerde ve müellifin kendisinde bulunan malzemeler ilmi metodun taleplerine uygun olarak tasnif edilmiş ve toplanmıştır «Türk düğünleri» nde toplanan malzeme, Türk aydınlarının memleketimizin en ücra köşelerinde bile folkloru nasıl sarıldıklarını göstermesi bakımından da çok önemlidir.

Halkı Cumhuriyet rejiminin kuruluşundan beri aydınlarımızın etnoğrafya ve folkloru karşı ilgi ve sevgi göstermeleri pek tabii idi. Türk Ulusunun derin halk tabakalarında binlerce yıllardanberi sürüp gelen kültür faaliyetinin nesilden nesile intikal eden maddî ve manevî kıymetli mahsüllerinin muhafaza olunduğu meşrutiyet devrinin aydınlarına da malûmdur; fakat bu mahsülleri meydana çıkarmak, incelemek, kıymetlilerini korumak ve bunlara yeni istikamet vererek geliştirmek onlar için arzudan öteye geçememiştir. Cumhuriyet devri aydınları seleflerinin bu arzularını pek parlak bir surette başardılar. Doktor Hâmit Zübeyr Koşay tarafından tasnif edilen malzeme bu başarının en önemli örneğidir.

Malûm olduğu vechile evlenme müessesesi her milletin bütün varlığının temelini teşkil ediyor ve maddî ve manevî mahsüllerinden en güzellerinin tezahürüne vesile oluyor. Bunun içindir ki her milletin millî kültür konusu

üzerinde çalışan folklorcu ve etnoğrafyacıları düğün görenek ve geleneklerine, düğün münasebetiyle kullanılan bütün eşyanın tavsif ve tasvirine önem verirler.

Düğün görenek ve gelenekleri yalnız o veya bu ulusun evlenme ve aile müessesesi tarihinin gelişme ve olgunlaşma seyrinde geçirdiği muhtelif merhaleleri öğrenme bakımından değil, fakat bütün beşeriyetin evlenme ve aile tarihini, etnolojinin en karışık meselelerinden birini halletmeğe yardım edecek bir malzeme vermektedir. Çünkü hiç bir medenî millet kendi ırkı veya oturduğu bugünkü toprağı üzerinde kendini Çin seddi içirisine kapatıp kültürünü geliştirmiş değildir.... Her hangi bir millet, millî kültürünü ne kadar geliştirmiş ve olgunlaştırmış olursa olsun, en eski iptidai devirlerin bazı hâtıralarını ve geleneklerini bu güne kadar sürükleyip getirmiştir; bilhassa evlenme ve aile gibi muhafazakâr müesseseler tarihten önceki karanlık devirlerin en iptidai şekil ve geleneklerinin derin veya silik hâtıralarını taşırlar. Bunlar *ıçtimaî müstehase*'lerdir ki tarihten önceki devirlerde yaşayan iptidai cemiyetlere dair fikir edinmek için en önemli malzeme teşkil ederler. Doktor Hâmit Zübeyr Koşay'ın verdiği malzemelerde de bu bakımdan dikkate değer birçok *ıçtimaî müstehase*'ler vardır. : nişan takma, silâh boşaltmak, kız tarafının güveği tarafından gelenlere karşı soğuk ve düşmanca muameleleri (sahife 58 - 61, 79 - 84, 268 ve baş.) sağdıç, kuşak, gelini ata bindirme, gelinin konuşmaması («gelinlik etme» sah. 323), ve kız *değiştirme* gibi unsurlar çok eski devirlere ait evlenme adetlerinin kalıntılarıdır. Biz bunları başka bir yazımızda inceleye-

ceğiz ; burada ise ancak bir iki unsura temas etmekle iktifa edelim.

Etnoloji bakımından çok önemli olan "kız değişirme âdetleri,, Türkiyede ancak bir yerde tesbit edilmiştir (sah. 84). Orta Asya Kazak-Kırgızlarında bu âdete çok tesadüf edilir : buna *karşı kudalık* (karşı dünürlük) denir. Bu âdete göre evlenme şekli çok eski devirlerin hâtırasıdır. *Karşı dünürlük* âdetini "kalın malı (ağırılık) vermekten kaçınma,, ile izah etmek doğru değildir : bu âdet L. Morgan'ın *punalua aile* dediği ailenin kalıntısıdır. *Havay'*lıların *punalua'sı* (=arkadaş, yoldaş) çok eski devirlerdeki Orta Asya iptidai topluluklarının *adaş, sağdıç* terimleriyle ifade ettikleri mefhumun aynıdır. Bizim bugünkü *adaş* kelimesi, *punalua aile* şekli değiştikten sonra *ad+eş* yahut *at+taş* diye yapılan halk etimolojisi neticesinde yeni bir mefhum için kullanılmaya başlamıştır, ki menşei bakımından «ad= isim» kelimesiyle hiç bir ilgisi yoktur.

Eski türkçede *adaş* ve *sağdıç* terimleri aynı anlamı ifade ederler : «dost, arkadaş» (DLT, 1, 155; «sağdıç» 1. 455, 111, 374) demektir. Türk lehcelerini çok iyi bilen Kâşgarlı Mahmud her iki kelimeyi arapça «صديق» kelimesiyle tercüme etmiştir. Eski türkçedeki *adaş* آداش kelimesi eski anlamını yakutçada muhafaza etmiştir : «*atas* = dost, arkadaş, yoldaş» (Pekarski 1, 190, Seroşevskiy «Yakutı», s. 551). Dikkate değer ki yakutçada «*adasta-*» biri biriyle bir şey *değiştirmekle dost olmak* demektir. Kazak-Kırgız lehcesinde «*ataştır-*» kızı nişanlamak anlamındadır ki çok eski bir devrin izini taşıyor. Kırgızçada *adaş* d/y tebedülü ile *ayaş* olmuştur «dost» demektir (Yudahin «Kırgız sözlüğü» S. 19).

Kazak-Kırgızlarda hemşirenin oğluyile erkek kardeşin kızını evlendirme âdeti yaygındır. Bu âdet Frazer'e göre «*hemşireleri değiştirme,,* ile evlenmenin olgunlaşmış şeklidir. «Türkiye Türk düğünleri,, nde toplanan malzemede bu âdete tesadüf edilmiyorsa da Yürük ve Türkmenler arasında izleri bulunması mümkündür.

«Türkiye Türk düğünleri,, nde ancak bir yerde, Lâpseki Çardak köyünde Bay Uluğ İğdemir tarafından tespit edilen bir âdet dikkate değer mahiyettedir. Bu, *nikâtan önce merasimle güveyi traş etmek* âdetidir (sah. 244). Eski Orta Asya kavimlerinden S'yenbi'ler nikâhtan önce güveyi traş ederlerdi (Hyacinth I, 161 ; W. Eberhard, Çin'in şimal kom. sah. 45).

Türkiye düğün tavsiflerine göre Türkiyede *ekzogami* izleri pek siliktir. Bu usulde evlenme izleri ancak erkek tarafından gelenleri soğuk ve hatta düşmanca karşılama (mesele sah. 60, 195 v. b) «silâh atma,, , kızın kardeşiyle yapılan pazarlıklar gibi âdetlerde görülüyor. Düğün türkülerinde ise *ekzogami* hatıraları pek açık olarak göze çarpmaktadır. Örnek olarak birkaç türküden parçalar alalım :

Analar besler hurma ile
El oğlu döğer yarma ile
Git kızım sağlıklılarla
Sil gözünü yağlıklarla (S. 155).
Odun alır kucağına
Varır elin ocağına
El oğlunun kucağına (S. 172)
Esvap yuduğum taşlar
Gölgelendiğim ağaçla
Gidiyorum arkadaşlar
Gidiyorum elinizden (S. 184)
Alın, yeşilin aldımı
Seni boylara yatlarla verdimi ?
(S. 239).

Türkiye Türk düğünlerinde tesadüf edilen terimler de yalnız dilbilgisi bakımından değil, fakat Türk ailesinin inkişaf ve tekâmül tarihini inceleme için de çok önemlidir. Batı türkçesinde unutulduğunu zannettiğimiz bir çok terimlerin düğün âdetlerinde yaşadığını görüyoruz (meselâ *enişte* yerine *özne* yezne DLT, III, 35).

Dr. H. Z. Koşay'ın bu eseri folklor ve etnoloji sahalarında çalışanlarımız için örnek tutulacak bir kitaptır. Sayın müellifini kutlar ve diğer millî âdetlerimize dair malzemeleri de derin vukuf ve bilgisiyle tasnif ve telif etmesini bekleriz.

Abdülkadir İNAN
